

Kronikk Aftenposten 24/1-02.

Sikkerhet og beredskap – behov for nye tanker

av

professor Terje Aven og førsteamanuensis Ove Njå, Høgskolen i Stavanger

20/1-02

Regjeringen vil snart legge fram en Stortingsmelding om sikkerhet og beredskap i samfunnet. Denne meldingen følger opp det såkalte Sårbarhetsutvalget (NOU 2000:24), ledet av Kåre Willoch. Dette utvalget har kommet med en rekke forslag til tiltak for å møte de mange utfordringer som samfunnet står ovenfor når det gjelder sikkerhet og beredskap. Vi mener at Sårbarhetsutvalget har gjort en meget god jobb og satt fokus på de riktige temaene, og vi forventer at Stortingsmeldingen følger disse opp og legger til rette for en satsning på samfunnssikkerhet. Det vil innebære en omorganisering av sikkerhetsarbeidet, med en sterkere helhetstenkning og fokus på hva som gir en mest mulig effektiv ressursutnyttelse. Et eget direktorat diskuteres som et ledd i dette arbeidet.

Alt dette er utmerket. Vi er likevel urolige og bekymret for at det settes i gang prosesser uten et tilstrekkelig solid faglig grunnlag. Det brukes mange fine ord for å beskrive målsetting og visjoner, men en kommer ikke langt uten en grunnleggende filosofi for hvordan en skal gå fram for å styre sikkerhets- og beredskapsarbeidet. Det er våre politikere og ledere i samfunnet som har hovedansvaret for sikkerheten, og uten at disse har en klar tanke om hva som skal til, vil resultatene utebli. Og status i dag er etter vår mening at det er få som har en slik klar tanke. Det hersker stor uvitenhet om hva styring av sikkerhet og beredskap egentlig handler om, og dette er meget alvorlig for det videre arbeid. Vi snakker ikke om faglige detaljer, men overordnede bærende tanker som alle politikere og ledere må ha meninger om.

Hva bør så være disse overordnede bærende tanker for sikkerhets- og beredskapsarbeidet? Utgangspunktet må være å ”styre” *risiko*. Det er risiko som er det sentrale begrep i sikkerhetsarbeidet. Men det er ikke den tradisjonelle ingeniørtenkningen vi ønsker å trekke fram. Denne tenkningen har innebygd en forståelse av risiko som en objektiv egenskap i stor grad basert på historiske tall, knyttet til den aktivitet som studeres. Det gir følgelig opphav til et skarpt skille mellom hva som er sannheten når det gjelder risiko og hva som er opplevd risiko. Dette er en meget uheldig tilnærming til risiko. Særlig ettersom mange eksperter mener å ha enerett på sannheten mens lekfolkene og andre er styrt av følelser og irrasjonelle forhold, og vil se det samme som de selv hvis de bare får tilstrekkelig kunnskap. Dette er etter vår mening et foreldet perspektiv som dessverre fremdeles er utbredt i mange miljøer, ikke bare i det tekniske, men også blant for eksempel medisinere, psykologer og sosiologer. Og forklaringen er enkel, dette perspektivet er med å opprettholde et maktmønster med stor autoritet hos ekspertene. Ingen ønsker å gi fra seg autoritet og posisjon.

Vårt svar er at risiko ikke kan skilles fra vurderinger. Risiko *er* en vurdering, om hva som vil kunne skje i framtiden, hvordan systemer, teknologi, organisasjoner og mennesker vil fungere og opptre. Og en vurdering må alltid settes inn i sin rette kontekst: Hvem er det som uttaler seg? Hva er grunnlaget for uttalelsene? Hva er den historiske og sosiale sammenheng? osv. Risikovurderinger bygger på en del fakta-opplysninger om hva som har skjedd, men i de fleste tilfeller gir disse bare et lite bidrag i forståelsen av hva risiko er. I et samfunn preget av stadige endringer, vil det være misvisende å bruke de historiske målinger som direkte basis

for vurdering av framtiden. Poenget er å finne fram til de underliggende prosesser, faktorer og indikatorer som kan varsle oss før de alvorlige konsekvenser blir en realitet. Det er nødvendig med en mer dynamisk tilnærming til risiko, som evner å se problemer før de oppstår. Da må en se utover det tradisjonelle ingeniørperspektivet på risiko og tenke nytt. Det er nødvendig å bringe sammen personer med innsikt og meninger om sikkerhet som kan gi våre politikere og ledere underlag for beslutninger som angår risiko, og bidra til et mer pro-aktivt sikkerhetsarbeid. Disse personene skal gi samlede vurderinger av risiko og sårbarhet. Basis for disse vurderingene er ulike former for analyser, forskning og erfaringsmateriale. Det er også viktig å synliggjøre forhold av etisk og politisk karakter knyttet til ulike risiki og ulike tiltak. Beslutningstakerne må få fram vurderinger knyttet til folks opplevelse av risiko. I situasjoner med stor usikkerhet, om hva som kan skje og hva farene representerer, er de psykologiske aspekter knyttet til risiko av stor betydning for valgene som skal gjøres.

Gjennom et slikt arbeid kan det etableres bred enighet om viktige veivalg når det gjelder spørsmål om sikkerhet og beredskap i samfunnet. Selvfølgelig vil det være uenigheter, blant ulike grupper. Det skal det være i et åpent demokratisk samfunn som vårt. Denne tenkningen baseres på en kommunikasjon med respekt for andres syn i forhold til risiko, som vil gjøre det lettere å bryte ned skinnuenigheter og oppnå enighet. Med et tradisjonelt ingeniørsyn på risiko, er dialogen om risiko allerede i utgangspunktet ødelagt ved at en av partene mener å ha fasiten. Kommunikasjonen vil da aldri kunne fungere.

En satsing på styring av risiko vil gi resultater i form av redusert antall ulykker, skader og tap, på kort og lang sikt. Det innebærer en mer effektiv bruk av ressursene i samfunnet. Innsatsen må settes inn der den trengs mest, samtidig som arbeidet må sees i en større etisk, politisk sammenheng.

Vårt perspektiv på risiko er heller ikke mindre vitenskapelig enn det tradisjonelle ingeniørsynet. Forskjellen er at vi er tydeligere på hva som er fakta og hva som er vurderinger. For mange er vitenskap knyttet til den tradisjon som finnes innenfor naturvitenskapen og spesielt fysikk. Forskeren etablerer lover og teorier som forklarer naturen på bakgrunn av eksperimenter og observasjoner. Når andre områder skal diskutere om hva som er vitenskapelig arbeid, blir referansen ofte naturvitenskap. For mange fagområder er dette uheldig, blant annet gjelder dette sikkerhetsfaget. For dette faget er det nødvendig med et annet og videre perspektiv på hva som er vitenskap. Vi skal studere systemer der mennesker inngår som en vesentlig komponent, i en teknologisk og organisasjonsmessig kontekst. Lover som gjelder i forsøkslaboratorier under ideelle betingelser vil bare hjelpe oss et stykke på vei. Det er ikke enkle lover som styrer menneskelig atferd.

Selvfølgelig trengs det tradisjonelle vitenskapelige metoder og forskning for å få innsikt i fenomenene som en er opptatt av, som brann, eksplosjon eller menneskelig atferd i en krisesituasjon. Men poenget er at dette ikke er nok. Den tradisjonelle vitenskapen gir oss bare noen svar, og de er utilstrekkelige for å kunne forstå framtiden. Det vil alltid være betydelige usikkerheter. Og det er disse usikkerhetene våre vurderinger av risiko handler om. Slike vurderinger kan være vitenskapelige i den forstand at de er basert på anerkjente metoder og prinsipper, men full objektivitet finnes ikke. Hvorvidt beslutningstaker vil vektlegge det budskap som fremkommer, vil avhenge av den tillit han eller hun har til det arbeid som er gjort og den kunnskap og kompetanse som danner basis for budskapet.

Etableringen av et direktorat for samfunnssikkerhet vil være et meget viktig virkemiddel for å oppnå de ønskede målsettinger for sikkerhets- og beredskapsarbeidet. Like viktig er det å

etablere en faglig plattform for dette arbeidet. Og forskning er nødvendig. De siste ti årene har myndighetene, og særlig Norges forskningsråd, vist liten vilje til satsning på forskning innen sikkerhet. Konsekvensene er meget alvorlige. En kan ikke oppnå gode resultater uten at kunnskapsnivået økes og egnede metoder utvikles. Kanskje kan et nytt direktorat være det som skal til for å få til denne satsningen. Det er lov å håpe.